

ható követelményeknek leszállítására se. És addig, amíg el nem érkezik az ideje újabb középiskola-fajok megteremtése szükségének, megszűnnek a ma középiskolai nevelésünkkel szemben a középiskolák jogos megvádolhatása nélkül, de azért mégis joggal felhozható panaszok is.

KUNCZ ELEK.

FLEURY KOLOS.

(Első közlemény.)

I.

A XVII. századbeli francia neveléstörténet kutatóját joggal meglepheti, hogy azt a férfit, kinek nevét e dolgozat címül írtuk, részletes és beható méltatásban mindekkoráig még honfitársai sem részesítették.* Pedig Fleury teljes mértékben rászolgált arra, hogy működésével kissé alaposabban megismerkedjünk, mert a *tanulmányok kiszemeléséről és módszeréről* szóló könyve a XVII. század pädagogiai elméleti irodalmában kiváló helyet foglal el s e kor álláspontjáról igen figyelemreméltó jelenségnek minősíthető.

Fleury Kolos 1640-ben, Párizsban született s miután tanulmányait a jezsuiták clermonti collegiumában elvégezte, néhány évig

* A német irodalomnak idevágó összefoglaló művei közt vannak olyanok, melyek Fleuryt egyetlen szóval sem említik, mint pl. Schmidt és Ziegler Theobald neveléstörténetei. Hiába keressük nevét Schmid *Encyklopaediájának* (2. kiadás, 1876—1887) és a Rein-féle *Encyklopädisches Handbuch der Pädagogik* 1. és 2. kiadásának címszavai között is, holott Fénelonnak, akit pedig Fleurynél jelentékenyebb pädagogiai elmélkedőnek nem tekinthetünk, Schmid vállalata hat lapot (II. kötet, 426—432. l.), Reiné (2. kiad., II. köt., 807—810. l.) három lapot szentel. A francia szakirodalomban találunk ugyan róla egy ma már nehezen megszerezhető, latin nyelven írott doktori értekezést (C. L. Genay, *De Cl. Flori libro: de Studiorum ratione et delectu*. Vesuntione, 1877; 47 lap), de ez is csak felszínesen, a jellemzetes vonások kiemelése nélkül s szerfölött röviden végez vele. Még nagyobb mértékben állítható ez a Buisson-féle *Dictionnaire de Pédagogie* cikkekéskjéről (I. rész, 1. köt., 1032—1033. l.). Egyedül Compayré *Histoire critique des doctrines de l'éducation en France* c. műve (5. kiad. I. köt., 371—385. l.) foglalkozik vele bővebben, de szintén nem eléggé mélyrehatóan. A hazai neveléstani irodalomban Fleury pädagogiai művének még a címe is kevésbé ismeretes. Magyar nyelven első beható méltatója dr. Fináczy Ernő, egyetemi tanár, kinek neveléstörténeti előadásaiából merítettem ösztönzést e dolgozat megírására s ki munkámban számos becses útbaigazítással támogatott. Kötelességemnek tartom, hogy e helyen is kifejezzem neki ezért a hálás tanítvány köszönetét.

ügyvédi gyakorlattal foglalkozott, azután a papi pályára lépett. A XVII. században a francia irodalom legkimagaslóbb alakjai, egy Bossuet, Fénelon, La Bruyère, voltak megbízva a fejedelmi és hercegi családok sarjadékainak nevelésével. Ez a hivatás várt Fleuryre is. Először a Conti hercegek nevelését intézte két éven át, utána pedig Vermandois grófét (1680—84). Midőn Fénelon elvállalta XIV. Lajos unokáinak, Bourgogne, Anjou és Berry hercegeknek nevelését, segédtanítóul rendelték melléje Fleuryt, ki ebben a minőségben működött 1689—1706. Közben a francia akadémia is tagjául választotta 1696-ban, majd a nevelés befejeztével XIV. Lajostól apátságot kapott, élete végén pedig XV. Lajos oldalához került udvari gyóntatónak. Ez állásáról leköszönvén, nyolcvanhárom éves korában, 1723-ban halt meg.

Az irodalom terén többféle irányban működött. Vannak jogi munkái: *Histoire du droit français*. Paris, 1674; *Institution du droit ecclésiastique*, 1677; írt hittudományi műveket: *Les mœurs des Israélites*. Paris, 1681; *Les mœurs des Chrétiens*, 1682; *Grand catéchisme historique*, 1683; *Histoire ecclésiastique*, 1691—1720 (20 köt.) és egy neveléstanít: *Traité du choix et de la méthode des études*, 1686. Vallási tárgyú műveinek némelyike a mi nyelvünkre is le van fordítva.

Fleury irodalmi munkásságának csupán két terméke pädagogiai érdekű: a *Traité (Értekezés a tanulmányok kiszemeléséről és módszeréről)* és a *Catéchisme historique (Történelmi katekizmus)*.* Az elsőnek a címe is világosan mutatja, hogy didaktikai mű. A második a vallástanítás szolgálatában álló tankönyv, melyet azonban megelőz egy szintén didaktikai értekezés: *Discours du dessein et de l'usage de ce catéchisme (Néhány szó e katekizmus céljáról és használatáról, 66 l.)*, amely a vallástanítás módszerének kérdésével foglalkozik. Maga ez a tankönyv kettős: egy rövidebb fogott és egy bővebb katekizmust foglal magában (*Petit catéchisme historique* és *Grand c. h.*), az előbbi gyermekeknek és kevésbé művelt felnőtteknek, az utóbbi műveltebb egyéneknek van szánva. Mindakettő ismét két-két részre oszlik: az első rész a bibliai történetet beszéli el, a második pedig (a mai értelemben vett katekizmus) a keresztény vallás tételait foglalja össze.

A két mű közül a *Traité* a mi szempontból sokkal nagyobb fontosságú, míg a *Történelmi katekizmus*nak csak bevezető értekezése vág tárgyunk körébe. Maga Fleury is hivatkozik e bevezetésre *Traité-*

* Egy 1767-i kiadást használtam: A Lyon, chez Pierre Bruyset Ponthus.

jének abban a fejezetében, melyben a hit- és erkölcstanról elmélkedik; nevezetesen fölemlíti, hogy a vallástanítás részletes módszerére a *Traitében* nem volna helyén kiterjeszkedni s ezért a *Történelmi katekizmus* előszavára utalja az olvasót. E viszonynál fogva ezt a részletkérdéssel foglalkozó bevezető értekezést nem is fogjuk külön fejtegetni, hanem az író fő pædagogiai munkájának megfelelő fejezetével együtt elemezzük.

Hogy a Fleury elmékedésében megnyilvánuló sajátos felfogást kellőképen értékelhessük, bele kell helyezni a művet a maga korába és annak álláspontjából kell megítélni. E végből legcélszerűbbnek vélem értekezésemet következőleg beosztani: először röviden vázolom, hogy milyen volt az oktatás tényleges rendje Franciaországban a XVII. század folyamán; majd áttérek Fleury munkájának részletes fejtegetésére, mindenütt kiemelve újító törekvéseit s rámutatva arra a haladásra, melyet eszméi a nevelés elméletének történetében jelölnek; végül azt fogom kutatni, kiknek a hatása alatt állott Fleury s kiken érezhető viszont az ő gondolatainak befolyása.

II.

Tudvalevő dolog, hogy Franciaországban a XVII. század folyamán a nevelés ügyének intézése — nem tekintve a népoktatást — csaknem egészen a jezsuiták kezében volt. Rendszerükben a klasszikus nyelvek tették az oktatás gerincét. A humanismus hagyományait gondosan ápolva, az volt főtörekvésük, hogy növendékeikben a klasszikus irodalom alaki szépségei iránt fogékonyságot keltsenek s megtanítsák őket gondolataiknak klasszikus műformában való kifejezésére. Egész latin nyelvtanításuk formális képzésnek tekinthető, melyben az *imitatio* jelszava uralkodott. Cicero stílusának írásbeli és szóbeli utánzásában minél nagyobb gyakorlottságra szert tétetni növendékeikkel: ez volt minden fáradozásuk végső célja. A formális képzés e kizárólagos uralmából önként következik a tárgyi érdeklődés háttérbe szorulása: amennyiben nem az író eszmei tartalmának elemzésére s a belőle kiáradó szellem megértetésére vetették a fősúlyt, hanem arra, hogy a növendék figyelme a stílus formai szépségei, a tetszetős kifejezések, szóval a nyelv felé forduljon. E szűkkörű didaktikai célhoz járult az élettől való elzárkózásuk, mely nevelési rendszerük állandóságra számító jellegének folyománya. Igyekeztek változatlanul fenntartani e rendszert eredeti állapotában s ellene szegültek minden új tárgy felvételének akkor is, midőn az élet és a korszellem már sok egyebet követelt. Ilyen körülmények között nem lehet csodálni, hogy iskoláik dicsősége és népszerűsége idővel hanyatlani kezdett s az

ifjúság nevelésében veszedelmes versenytársaik lettek azok, kik az idők árájához alkalmazkodó új pædagogiai felfogás alapjára helyezkedtek.

Az az általános szellemi átalakulás, mely a nevelés terén is új irányoknak lett megindítója, a század második felében ment végbe. Ekkor tűnik fel a jansenismus néven ismert theologiai irányzat, ekkor a Descartes-féle filozófia, mely új mederbe terelte a gondolkodást. A megváltozott világnézet a pædagiában is csakhamar érezttette átalakító hatását és termékenyítő erejét. Két nevezetes tanítótestetület: az Oratorium és Port-Royal, az új eszmékkel egészen eltelve, jelentékeny reformokat valósított meg iskoláiban. A tanulmányi rendszert mindkét testület tagjai új tárgyak beillesztésével bővítették, helyet adtak benne az anyanyelvnek, földrajznak és történelemnek, egyszerűsmind az író gondolataiba való elmélyedés érdekében háttérbe szorították a latin nyelv tanulásának formális oldalát s a gondolkozás fejlesztését és az értelmes tanulásra, öntevékenységre való szoktatást tették tanításuk legfőbb feladatává. A jezsuiták módszeres eljárásával szemben több eleveenséget igyekeztek bevinni a tanításba s általában a tanulás könnyítésére és gyorsabbá tételére törekedtek.

A rationalismus térfoglalása a nőnevelés dolgában nem okozott észrevehető fordulatot. Az apácakolostorokban a növendékeket ezentúl is csaknem kizárólag a hagyományos nevelésben részesítették. A leányok a világtól teljesen elvonultan éltek a klastromokban s vallásos gyakorlatoknak szentelték minden idejüket. A közfelfogás a szellemi életben való részesedést, a művelődést a nőre nézve meg nem felelő dolognak tartotta s éppen csak annyit kívánt tőle, hogy gyermekeit nevelni és háztartását vezetni tudja. Csak a század vége felé találkozzunk ezen a téren is változás jeleivel.

Kérdés már most, hogy ezek a tényleges állapotok milyen gondolatokat keltettek Fleuryben? Hogy erre a kérdésre megfelelhessünk, tartalmi elemzésnek vetjük alá a *Traité*t.*

Az egész mű 39 fejezetre oszlik, melyek közül az első egy-két szóval tájékoztat az értekezés céljáról. A közös cím alá foglalt 2—13. fejezet a könyvnek első, oktatástörténeti része, melyben a szerző visszamegy művelődésünk forrásaihoz s fel akarja tüntetni a tanul-

* Fleury 1675-ben írta *Traité*jét, mely azonban csak 1686-ban jelent meg először és 1784-ben ért második kiadást. Az a lenyomata, melyet dolgozatomban megíráshoz használtam, reánk, magyarokra nézve különösen érdekes, mert Nagyszombatban, 1795-ben látott napvilágot. Teljes címe: *Traité du choix et de la méthode des études par M. Claude Fleury. Réimprimé à Tirnau. 1795. (8-r., 6 + 239 l.)*

mányok rendjének történeti fejlődését, hogy végleges kialakulásukat jobban megértethesse. Vázlatos áttekintésében végig kíséri a tudományok és mellékesen az oktatás fejlődését a görögöktől kezdve a renaissance koráig. A többi fejezetek (14—39.) teszik a munka második és fő részét. Ezt illeti meg igazában az a cím, hogy *Értekezés a tanulmányok kiszemeléséről és módszeréről*, mert részletesen kifejti benne az író azt, hogy mit, milyen sorrendben és hogyan kell tanulni?

A *Traité*nek az a része, mely a tanulmányok történetét vázolja, a maga egészében ma már kevéssé érdekelhet bennünket. Inkább csak egyes gondolatai méltók figyelmünkre, melyek mintegy sejteni engedik szerzőjüknek egyik-másik újító gondolatát. A tanügy egyes intézményeiről táplált sajátzerű felfogása, a tanulmányok történeti elemeinek itt-ott feltűnő egyéni értekelése az, amit kiemelhetünk belőle.

Így nagyon jellemző Fleuryre nézve, hogy a középkori egyetemek három fő karának, a hittudományi, jogi és orvosi karnak kialakulását a józan észből akarja megmagyarázni. Az egyetem természetes rendeltetését abban látja, hogy mindenek előtt azt tanítsa, ami hasznos a lélek, test és vagyon szempontjából (hittudomány, orvostan és jog). Látni fogjuk, hogy Fleurynek ez az osztályozása nem ötlet-szerű és véletlen. Hasonló elvszerűség nyilvánul mindabban, amit a 13. fejezetben a humanisták eljárásáról mond, kik szerinte abban hibáztak, hogy egy rég letűnt világ észmekörébe vitték neveltjeiket s oly tárgyokról tanították meg őket beszélni és írni, melyek a való élettől és a jelen feladataitól messze esnek. E fejtegetésekből már kiérezzük azt a pædagogust, aki első sorban a való életre akarja a gyermeket nevelni, aki a klasszikus nyelveknek fölébe helyezi az anyanyelvet, aki mikor a stílus szabályait fejtegeti, ki akarja irtani a századok óta dívó *imitatio* jelszavát és gyakorlatát.

Ki kell még emelnünk az első részből, hogy Fleury apát a scholasticismust nagyon élesen elítéli, pusztá szóbeszédnek mondja, melynek nincsen semmiféle szilárd alapja. A scholasticusok — úgy mond — «szókról és gondolatokról elmélkednek, de magukat a dolgokat nem vizsgálják». (VII. fej.) A facultas artiumról szólóban azután még erősebben megtámadja őket, hogy szokásuk mindent a schemák megrögzített formájába szorítani s mintegy szándékosan elkerülni azt, ami természetes. Iskolai eljárásukban a mesterkélttség különösen abban nyilvánul, hogy a tanulónak mindent készen adnak a szájába s az önálló gondolkodástól ekként ók maguk mentik fel növendéküket. Evvel szemben nyomatékosan hangsúlyozza Fleury az öntevékenységre szoktatás kiváló fontosságát, midőn azt mondja:

«Hagyjunk valami tenni valót a tanulónak is és ne sértsük meg avval, hogy azt tesszük fel róla, mintha nem volna képes valamely igazságot fölismerni, hacsak újjal rá nem mutatunk.» (IX. fejt.)

A *Traité* második része már közelebb hoz bennünket a didaktika főkérdéseihez és meglepően érdekes eredményekkel kecsegteti a figyelmes gondolkodót.

Mi a tanulás? Ez az első kérdés, melyet vizsgálat alá vesz Fleury. A feleletet akként adja meg, hogy először megállapítja, mit nem lehet tanulásnak nevezni. Ha összehalmozunk — úgymond — egy csomó ismeretet, amely se nem hasznos, se nem kellemes: azt nem nevezhetjük tanulásnak. Ha összeolvassuk valamely könyv betűit s megszámláljuk egy fa leveleit, nem végeztünk igazi tanulást. Világos tehát — így szövi tovább okoskodása fonalát —, hogy a tanulás nem lehet egyéb, mint az élet szempontjából hasznos ismeretek megszerzése; hasznos pedig az, ami hasznot ígér, vagy legalább a tudás gyönyörét szerzi meg. Ebből az alapelvből következik az oktatás minden más mozzanata, sőt ez uralkodik Fleury egész pädagogiai álláspontján is. A nevelés öszerinte előkészület az életre («Votre éducation doit être l'apprentissage de votre vie»), ennél fogva a tanulás szintén ugyanaz kell, hogy legyen («L'Etude est l'apprentissage de la vie»).

A tanulás céljai közé tartozik tehát a tudásból fakadó kellemes érzés is, de a belőle háramló haszon sokkal fontosabb. Ismereteinknek általában arra kell képesíteniök bennünket, hogy az élet minden körülménye között jól cselekedjünk és helyesen töltsük el szabad időnket.

Ez alapelvből kiindulva hozzálát Fleury a tanulmányi anyag kiszemeléséhez, előbb azonban a kiszemelés szükségéről és fontosságáról elmélkedik. A gyermekkor kiválóan alkalmas idő a tanulásra, mert a gyermek egész lelki élete ismeretszerzésre van berendezve: szelleme friss, minden új dolog érdeklí, mindent tudni akar, könnyen tanul és emlékezete eleven. Ámde az emberi agy befogadó és megtartó képessége nem határtalan, azonfölül az élet rövid s az ifjúkor, a tanulás különleges ideje, még rövidebb; az ismeretek száma pedig végtelen. Ezért részleteiben gondosan meg kell válogatni, hogy mit tanuljunk, nevezetesen: mi az, ami az ifjúra nézve az élet szempontjából hasznos? E kérdésre az emberi élet legáltalánosabb viszonylataiból meríti Fleury a feleletet. Életre való, hasznos ismeret az, ami az ifjút 1. általában becsületes emberré teszi, 2. ami választott pályáján ügyes emberré teszi, végül 3. amivel szabad idejét célszerű módon eltöltheti. Olyan ismeretekre kell tehát szert tennie, melyek 1. általános emberi kötelességeinek teljesítésére nézve hasznosak,

2. melyek különleges polgári élethivatásával járó kötelességeinek teljesítésére hasznosak és 3. melyekkel emberi és polgári kötelességeinek teljesítése után fenmaradó szabad idejét nemesen és jól hasznosíthassa.

Egy új elvet látunk itt föltűnni az oktatás elméletének történetében: az életrevalóság elvét. A tanítás mindennapi gyakorlata, a nyilvános iskoláztatás akkori állapota ennek az elvnek merő tagadása volt. A haladás szellemének a nevelés terén képviselői, az Oratorium és Port-Royal tanárai, igyekeztek ugyan a kor legsürgetőbb követeléseit kielégítve nemcsak a tanítás módszerét javítani, hanem a megváltozott körviszonyokhoz képest egyben-másban tanulmányi rendjüket is módosítani, de a gyakorlat emberei lévén, tantervük mélyre ható reformjára nem gondolhattak. Az elméletíró Fleury bolygatja meg először részleteiben az iskolai tanulmányok hagyományos anyagát. Senkisésem csodálhatja, hogy a nevelésnek életre előkészítő jellegét annyira hangsúlyozó Fleury lelkében fölvetődik ez a kérdés: mi hasznát vesszük életpályánkon az iskolában tanult dolgoknak? Hiszen oly nagy volt az ellentét élet és iskola között, hogy már az előző században szemébe ötlött két kiváló gondolkodónak, Rabelais-nak és Montaigne-nak, kik elmefuttatásaikban majd a gúny fegyverével, majd egy józan világnézet szemlélődő nyugalmanak bíráló modorában törnek pálcát a hagyományos tanulás módja és szelleme fölött. De míg ők csak alkalmyszerűen elmélkednek tárgyukról, addig Fleury, kimondván az életrevaló hasznosság elvét, ezen az új alapon építi föl egész tanulmányi rendszerét. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy Fleury a hasznosság szónak nem köznapi értelmét vette. Mikor a hasznos ismeretek szükségességét hirdeti, nem a közönséges utilitarismusra gondol, mely a tanulásban is a közvetetlen anyagi hasznot keresi. Ő csak közelebb akarta vinni a tanulást az élethez, sőt egyenesen az élet előkészítőjévé kívánta tenni.

Az így értelmezett hasznossági elv alapján fog hozzá Fleury a tanulmányok kiszemeléséhez. E végből az ismereteknek olyan osztályozását adja, melyben kettős szempont érvényesül: mire hasznos valamely ismeret és kinek való? E két szempontból az ismereteknek három főcsoportját állítja fel:

A) Az elsőbe tartoznak az élet szempontjából hasznos ismeretek, melyek két ágra oszlanak:

1. A leghasznosabb ismeretek csoportjára, melyek általános emberi kötelességeink teljesítésére nézve hasznosak, ennél fogva mindenkinek szükségesek. (I.)

2. Különleges polgári állásunkkal járó kötelességeink végzése szempontjából hasznos ismeretek csoportjára, melyek csupán a gazdagoknak valók. Ez ismét kétfélék lehetnek:

a) Hasznosabbak, melyek a vagyonosoknak általában szükségesek. (II.)

b) Hasznosak, de a vagyonosoknak sem föltétlenül szükségesek és csakis férfiaknak valók. (III.)

B) A második osztályt teszik a szabad időnk helyes felhasználása szempontjából hasznos, vagyis szórakoztató, kíváncsiságot kielégítő ismeretek (*études curieuses*), melyek szintén csak a vagyonos férfiaknak valók. (IV.)

C) Vannak végül harmadszor értéktelen, haszontalan ismeretek, melyek nem érdemesek arra, hogy bárki is foglalkozzék velük. (V.)

«Ha ezeket a különbségeket megtesszük — így okosodik már most tovább Fleury —, nagyon könnyű lesz a kiszemelés: mert nyilvánvaló, hogy ha észszerűen akarunk eljárni, akkor azt az ismeretet, amely közvetlenül magunknak, testünknek vagy lelkünknek javára szolgál, többre kell becsülnünk annál, ami kívül esik rajtunk; s a kívüllagra vonatkozó ismeretek közül az, ami megélhetésünket teszi lehetővé, előbb való, mint ami csak szórakoztat és örömet szerz.» (XVI. fej.)

Ezek után az a kérdés vár eldöntésre, kinek mennyit kell megszerzenie ez ismeretekből? Fleury e kérdésre felelve a nagyobb vagy kisebb ismeretkör megszerzésének különbségeit a vagyoni helyzettel és a nemi különbséggel igyekszik megokolni. A nők — véleménye szerint — általában kevesebb tanultsággal beérhetik, mint a férfiak, a szegények pedig csupán a leghasznosabb tudnivalók elsajátítására kell, hogy szorítkozzanak. Ellenben minél jobb módban él valaki, annál több ismeretre van szüksége s annál több alkalmat is nyílik a tanulásra. Az ismeretek II—IV. csoportjáról határozottan megmondja Fleury, hogy mivel ezek a vagyon fenntartására szolgálnak, csak «olyan gyermekeknek valók, kiknek a szülei legalább is jómódúak». A művelődés általánosságára vonatkozó egész fejtegetésének végkövetkeztetése szerint a józan ész követelménye, hogy aki keze munkájával keresi kenyerét, az dolgozzék, hogy megélhessen és csupán az elkerülhetetlenül szükséges ismeretek megszerzésére törekedjék, mert a további tanulás az ilyenre nézve fényűzés. Bízva tehát a tudományokkal való foglalkozást a gazdagokra, kiknek nem kell törődniök a megélhetéssel. Mindazonáltal Fleury sem kívánja teljesen megfosztani a szegényebb osztályt a művelődés lehetőségétől. Szükségesnek véli azonban, hogy csak a tehetséges és jó erkölcsű részük tegyen szert nagyobb fokú képzettségre.

Könnyű volna e gondolatokat mai szempontból elítélni, de nem szabad megfeledkeznünk a rendiségről, mely Fleury korában még virágát élte s melynek hatása alól ő sem tudta magát kivonni. Még

csak egy század mulva következett el annak az elvnek a kimondása, hogy a művelődés az emberiség egyetemes kincse, melyhez joga van szegénynek, gazdagnak egyaránt. Fleury még azt hirdeti, nem észszerű dolog, hogy a szegény ember tanuljon, vagyis azt, ami a rendiség követelménye volt, az észszerűség álláspontjából igyekszik értetetővé tenni.

E rövid kitérés után lássuk már most, hogyan tölti ki Fleury az ismeretek maga készítette fölosztásának általános kereteit, miféle tudományokat sorol az osztályozás végeredményeül nyert öt ismeret-csoport mindegyikébe? Legcélszerűbb lesz egy könnyen áttekinthető táblázatba foglalni azt, amit Fleury művének különböző helyein kifejezve találunk:

I. A leghasznosabb, mindenkire nézve szükséges tanulmányok: 1. A vallástan, melyhez a hit- és erkölcstanon kívül hozzászámítja Fleury az udvariasságot és lelki finomságot is. 2. A logika és metafizika. 3. Az egészségtan.

II. A vagyonosoknak a gyakorlati élet szempontjából szükséges tárgyak: 1. A francia nyelvtan, vagyis anyanyelven olvasás, írás és fogalmazás. 2. Közönséges számtan. 3. Gazdaságtani ismeretek. 4. Jogi ismeretek és 5. Politika (az utóbbi csupán a születésüknél fogva előkelő társadalmi állásra hivatottaknak).

III. A vagyonosoknak hasznos ismeretek: 1. A latin nyelv. 2. Történelem. 3. Természetráaj vagy pozitív fizika (= kosmographia és anatomia). 4. Geometria és 5. Francia retorika.

IV. A kíváncsiságot kielégítő tanulmányok pedig a következők: Francia poétika és ókori költők olvasása. Zene. Festés, rajz. Felsőbb mennyiségtan. Perspektiva, optika, astronomia. Chronologia, régiségtan. Útleírások olvasása. A latinon kívül eső nyelvek: görög, újkori nyelvek (olasz, spanyol, angol, német) és keleti nyelvek (héber, arab, perzsa). Természetráaj, vagyis a növények és állatok részletes ismerete. Chemiai kísérletek. Fizika, azaz a természet jelenségeinek megmagyarázására kigondolt különféle rendszerek ismerete.

V. Végül az értéktelen, haszontalan tanulmányok közé tartozik a bölcsek kövének keresése, az astrologia (csillagokból jóslás), a chiromantia (tenyérből jóslás), bűvészet, szóval a babonás mesterségek, továbbá a fásasztó ülő játékok, pl. a sakk.

Ezek azon tárgyak, melyeket Fleury a tudományok birodalmából kiszemelt s amelyeket — mindvégig apadó mértékben — érdemesnek talál a tanulásra. Vizsgáljuk ezek után, minő anyagrészeket válogat ki Fleury minden egyes tudománykör egészéből s mily módszeres észrevételekkel kíséri az anyagnak ezt a részletezését?

III.

A három legszükségesebb tanulmány, mint láttuk, a hit- és erkölcsstan, a logika és metafizika, végül az egészségtan. Ezt úgy érti Fleury, hogy minden embernek meg kell tanulnia erkölcsös életet élni, a józan ész törvényei szerint gondolkodni és egészségét épségben tartani. Ez a három fontosabb minden más ismeretnél, elannyira, hogy ezek birtokában — Fleury szerint — a szegény emberek többsége írás és olvasás nélkül is ellehet.

Első és legfontosabb a három közül a *hit- és erkölcsstan*, mert erkölcsösen élni mindenkinek kötelessége. Jellemző azonban Fleurynek mélyen járó gondolkodására, hogy az ő felfogása szerint az erkölcsös élet nem annyira a hit- és erkölcsstan szabályainak tudásában, mint inkább erkölcsös cselekedeteinkben, azaz: a tetet öltött eleven erényekben gyökerezik. Érdekes ezzel összevetni a *Történelmi katekizmus* előszavát, ahol szembeállítja a vallás külsőségeit a belső, szívbeli vallásossággal. Az egyházi szertartásokban való részvétel, a külső formák pontos megtartása, az erénynek ajkunkon hordozása magában semmit sem ér, ha minden lépésünket szívből fakadt erény nem irányítja. Ez az alapfelfogás hatja át Fleurynek az erkölcsi életről való gondolkodását s ebből folynak az erkölcsi nevelésre vonatkozó tétélei, melyekről a vallástani oktatással kapcsolatban megemlékezik.

Az erkölcsi nevelés tényezői között első helyre teszi az élő példát, mivel az erényt elbeszélésből, leírásból nem lehet megtanulni, hanem csakis magából az eleven valóságból. Ennek mintegy kiegészítésül nagyon hangsúlyozza Fleury, hogy az élő példa is csak úgy számíthat maradandó hatásra, ha folytonos következetességgel párosul, ha az igazsághoz és állandó erkölcsi elvek követéséhez minden körülmények között szilárdan ragaszkodik. Az erkölcsi nevelésben nincs fontosabb, mint a gyermeket körülvevő erkölcsi tényezők zavartalan harmoniája. Lelki világunk és annak külső megnyilatkozása között nem szabad előfordulnia semmiféle bántó ellentétnek, mert az érzelem, szó és cselekedet ellenkezése, erkölcsi életünk következetlensége mint hazugságot tünteti fel a gyermek előtt egész erkölcsi világunkat s kipusztítja lelkének minden nemesebb iránt való fogékonyságát. Ez a belső meghasonlás, mely a mindennapi életben olyan közönséges, legnagyobb akadály a Fleury szerint az erkölcsi nevelésnek. Ennek szemléletessé tételére mondja: «Ugyanaz az atya, aki általában illedelmet és erkölcsös életmódot prédikál fiának, sikamlós beszédekkel folytat előtte, szívesen elbeszéli neki fiatalkori kicsapongásait s arra buzdítja, hogy könnyűvérű és csélcsap legyen a nőekkel szemben.

Ugyanaz az anya, aki elviszi leányát különféle ajtatoskodások végzésére, elviszi a mulatságba és színházba is; egyik kezében a katekizmust tartja, melyet kikérdez leányától, a másikkal pedig szalagokat aggat és szépségtapaszt rak rája, hogy fölcicomázza.» (XVII. fej.)

Azonban a jó példához hozzá kell hogy járuljon az erkölcs gyakorlása. Mert vajjon mit ér — így vélekedik Fleury —, ha a gyermek csak tudja az erényeket, de az életbe átvinni sohasem próbálja? Cselekedtessük tehát a gyermeket («faire agir», mint Fleury kifejezi), adjunk neki minél több alkalmat a látott erények megvalósítására. Csak ilyen eljárás mellett lesz az erény az, aminek lennie kell: folyton működő, eleven energia.

Az erkölcsi nevelés e leglényegesebb követelményeinek kifejtése után következik a didaktikai kérdés: mit és hogyan tanítsunk a valástanból? Fleury úgy véli, hogy e tárgy alapvetését már a zsonge gyermekkorban meg lehet kezdeni egyes hittételek és bibliai történetek alkalmoszerű elmondásával. A 6—7 éves kortól kezdve az oktatás a *Történelmi katekizmus* fonalán halad, kapcsolatban a Szentírás alkalmas helyeinek olvasásával. Ami pedig a módszert illeti, a tanító által összefüggő előadásban elbeszélte történetet kérdésekre adott feleletekben kell a tanulóval feldolgoztatni.

A XVII. századot jellemző racionalizmus eszmekörébe vezet bennünket a mindenkinek szükséges ismeretek második csoportja, a *logika és metafizika*. Első pillanatra képtelenségnek tetszik, hogy Fleury gyermekeket, sőt frástudatlanokat szándékozik ilyen elvont tárgyakra oktatni. Tudnunk kell azonban, hogy ő ezen a néven nem tudományokat ért, hanem csak azt, hogy tanítsuk meg a gyermeket helyesen, a józan ész törvényei szerint gondolkozni («raisonner juste» és «bien raisonner», mint ő kifejezi), még pedig tanítsuk meg erre nem egyfolytában betanulandó szabályok halmazával, hanem bárminek tanulása közben történő folytonos gyakorlással. «Szoktassuk rá korán a gyermeket — úgymond Fleury —, hogy semmi olyat ne mondjon, amit nem ért és igyekezzék a lehető legvilágosabb fogalmakra szert tenni.» (XIX. fej.) A Fleury logikája tehát nem egyéb, mint a világos, józan gondolkodás (*bon sens*) gyakorlása és az értelmes tanulás megszokása, metafizikája pedig a dolgok végső okainak fűrkészése s ennek eredményeképpen az emberi életre vonatkozó oly kétségbe vonhatatlan igazságok elérése, melyek az ember gondolkodásának és cselekvésének határozott irányt szabnak. Az ilyen értelemben vett filozófia iránt minden ép elméjű ember fogékony, mert nem szükséges hozzá egyéb, csupán a közönséges józan ész, figyelem és türelem. «A szellem kiművelése — így méltatja Fleury e két tanulmány fontosságát —, minden cselekedetünknek világos átértése, biztos vezérelvek

és nem tétovázó vélekedések követése oly célok, melyek megérdemlik azt a fáradságot, hogy feléjük törekedjünk.» (XIX. fejt.)

Mínthogy az ember lélekből és testből áll, a szellem kifejlesztése mellett nem feledkeznek meg Fleury a *test gondozásáról* sem. A testi nevelés egyik eszközének, a testgyakorlásnak részletezését, mint elméleti művének keretébe nem illőt, elmellőzve, csak azon ismeretekről akar elmélkedni, melyeknek egészségünk megóvásában hasznát vehetjük.

Fleury szerint a testi jóllét első föltétele a helyes és okszerű táplálkozás, melynek ismét legfontosabb szabálya az egyszerűség és mértékletesség, mivelhogy — úgymond — «a testi erőt nem a sok evés és borital adja, mint közönségesen hiszik, hanem a táplálkozással és pihenéssel helyes arányban váltakozó munka és testgyakorlás». (XX. fejt.) Nem kevésbé fontos kellék másodsor a tisztaság, melyen nemcsak a test tisztán tartását kell értenünk, hanem hozzátartozik a jó levegő és tiszta víz is. A test edzésére pedig a testgyakorlás különböző nemei szolgálnak, minők a kitarító gyaloglás, nagy terhek vitele, futás, ugrás, úszás, lovaglás, vívás és labdázás. E gyakorlatok az egészség fenntartásának leghatalmasabb tényezői, ezeknek előnyeit hangsúlyozza Fleury az elpuhultságra és beteges gyöngöseségre vezető kényeztetéssel, a gyermeket minden legcsekélyebb bajtól remegve óvó neveléssel szemben. Ime tehát Fleurynek a testi nevelésről táplált felfogásában az edzés elve uralkodik, melyet egy későbbi elméleti pädagogusnál, Locke-nál, is megtalálunk. Az egészségnek alapját az erő teszi, miért is edzeni, fegyelmezni kell a gyermek testét, hozzá kell szoktatni az esetleges nélkülözések és fáradalmak türelmes, könnyed elviseléséhez, mert szerinte — és sok igazság rejlik e megjegyzésében — csak akkor mondható az ember igazán egészségesnek, ha szervezetének kára nélkül, «egészségének megrendülése nélkül egyes rendkívüli erőkifejtést kívánó munkát is végezni, vagy szükség esetén el tud lenni a megszokott alvás és étkezés nélkül». (XX. fejt.)

Még figyelemre méltóbbak, mert korukat messze megelőzték, Fleurynek azok a gondolatai, melyek az *egészségtani ismeretek* népszerűsítésére vonatkoznak. A nagy közönség körében el vannak ugyan terjedve bizonyos egészségügyi vélekedések, melyek azonban jobbára nem egyebek, mint a multból áthagyományozott babonás előítéletek. Ezek ellen száll síkra Fleury, midőn — a modern felfogást mintegy megsejtve — azt hirdeti, hogy az ifjaknak meg kell tanulniok az orvostudományon alapuló egészségtan szabályait és az első segélynyújtás módzatait. Ajánlatosnak tartja e végből az anatomia tanulmányát, a legközönségesebb élelmi szerek és gyógyító növények is-

meretét, sőt a nemi betegségek veszedelmes következményeire is figyelmeztetni óhajtja az ifjúságot.

Alig tudjuk ma már kellőleg méltányolni Fleurynek a testi nevelésre vonatkozó nézeteit, melyeknél helyesebbeket és újabbakat ma sem ismerünk. Egy olyan korban, mely a testi nevelést úgy szólván teljesen elhanyagolta, öneki volt bátorsága egy sorba helyezni azt az erkölcsi és értelmi neveléssel. Ezen a ponton mutatkozik Fleury legnagyobb újtónak, itt rejlik a legélesebb ellentét az ő elmélete és korának nevelői gyakorlata között. Szemére is lobbantja kora iskolájának, hogy ügyet sem vet a tanulók testének gondozására, csak szellemüket gyakorolja, mintha testük nem is volna, mintha a latin vagy filozófia szükségesebb volna nekik az egészségnél. (XX. fej.)

NAGY JÓZSEF.

(Befejezése következik.)

A KÖZSÉGI SZOCIALPOLITIKA KÖVETELÉSEI AZ OKTATÁSÜGY TERÉN.

(Az idevágó újabb német művek ismertetése.)

(Negyedik közlemény.)

7. Az iskola egészségügye.

Magától értetődő követelésnek látszik az, hogy a lehető legjobb egészségügyi feltételeknek megfeleljenek azok a termek, amelyekbe az állami kényszer folytán a nép gyermekei naponként több órára beszoríttatnak és még is ismeretes dolog, hogy sok tanterem és pedig nemcsak a népiskolában, még a legegyszerűbb higiénikus követeléseknek sem felel meg.

A gyermekek és a tanító egészségének legnagyobb ellensége az iskolai por. *Dr. Meyrich* arról tudósít, hogy egy lipcei iskola minden egyes osztályából naponként 191 g., nedves időben pedig 327 g. söpredéket távolítanak el. *Dr. Hesse* a por organikus részeinek vizsgálatánál azt tapasztalta, hogy 1 köbméter nagyvárosi levegőben 500—1000, egy köbméter berlini iskolai levegőben pedig 15,000 csira van.

Van több olyan osztály, melyeket nedves ruhával naponként nem törülgetnek föl, pedig a gyermekek nagy számának jelenléte folytán az iskolába behordott és fölhalmozott szemét és piszok tölteléke kétszeresen szükségessé teszi azon egészségügyi követelmények teljesítését, miket minden jó gazdasszony lakásában mellőzhetetleneknek tart.

Hartmann berlini tanár hozzáintézett kérdezősködés folytán eszközölt vizsgálatai alapján megállapította, hogy 31 német nagy város közül csak 16-ban tisztogatnak nedves ruhával naponként, míg a többi